

VARGA JÓZSEF

ADY ENDRE ELFELEJTETT VALLOMÁSA KEDVES OLVASMÁNYAIRÓL ÉS ISMERETLEN LEVELE KÖHALMI BÉLÁHOZ

Közhalmi Béla, a *Könyvtári Szemle* szerkesztője 1917-ben az alábbi levelet intézte kétszáznál több magyar íróhoz, költőhöz, művészhez, tudóshoz, kiadói és közéleti emberhez:

„Most, hogy a háború véres függőnye mögött hihetetlen hódításokat tesz a magyar könyv, ideje tán arra gondolni, hogy ezt a hirtelen támadt könyvkultuszt el is kellene mélyíteni azok tapasztalataival, akik a könyvvel régóta intim viszonyban vannak. Ezért jutott eszünkbe éppen ma, hogy megkérjük, írja meg, — tetszésére bízva, hogy tíz sorban-e vagy százban, — melyek azok a könyvek (nemcsak magyarok), amelyek állandó, vagy újra meg újra visszatérő olvasmányai és hogy

átmenetileg mely könyvek gyakoroltak önre mély hatást?

A legutolsó ilyen magyar ankét, a Gyalui Farkas-féle (Legkedvesebb könyveim) tizenöt év előtt volt, azóta egy új, diadalmas írói nemzedék támadt és helyezkedett el. Ennek a nemzedéknek a könyvhöz való viszonya és erről szóló vallomása nyereségesebb lesz a mai olvasóközönség számára a régi ankétnél, amely ma már az irodalomtörténeté.

Nagy örömről felénk abban is, ha exlibrise egy példányát is rendelkezésünkre bocsátaná.” (Könyvek könyve. Bp. é. n. (1918.) 10. l.)

Erre a lényegyet tapintatosan és kitűnő pszichológiai érzékkel kérdező levélre nyolcvanhét címzett válaszolt. Íme a névsoruk, amely egyben a válaszukat magában foglaló könyv — Könyvek könyve. 87 magyar író, tudós, művész, közéleti ember és kiadó vallomása kedves olvasmányairól. Szerkesztette és bevezetést írt hozzá: Közhalmi Béla. — Bedy-Schwimmer Rózsa, Bosnyák Zoltán, Harrer Ferenc, Hegedűs Lóránt, Vadnay Tibor; *Költők, regényírók, színműírók*: Ady Endre, Andor József, Babits Mihály, Balázs Béla, Benedek Marcell, Bíró Lajos, Cholnoky László, Csathó Kálmán, Gárdonyi Géza, Harsányi Kálmán, Heltai Jenő, Horvát Henrik, Karinthy Frigyes, Kárpáti Aurél, Kassák Lajos, Kesztyélányi Dezső, Kozma Andor, Lengyel Menyhért, Lesznai Anna, Lévy József, Miklós Jenő, Móricz Zsigmond, Oláh Gábor, Pásztor Árpád, Révész Béla, Szabó Dezső, Szilágyi Géza, Szini Gyula, Szöllösi Zsigmond, Tormay Cecil, Tóth Árpád, Vargha Gyula; *Kritikusok, publicisták, szerkesztők*: Ady Lajos, Bálint Lajos, Bernát István, Bolgár Elek, Elek Artur, Fenyő Miksa, Fülep Lajos, Hatvány Lajos, Hevesi Sándor, Ignotus, Kacziány Géza, Kaposi József, König György, Lukács György, Lyka Károly, Radó Sámuel, Schöpflin Aladár, Sikabonyi Antal, Supka Géza, Szász Zoltán; *Művészek*: Béregi Oszkár, Kőrösfői-Kriesch Aladár, Kürthy György; *Könyvtárosok*: Dienes László, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Gyalui Farkas, Kereszty István, Kremmer Dezső, Szabó Ervin; *Kiadók*: Bíró Miklós, Kner Imre, Révai Mór, Tevan Andor, Tolnai Simon, Wiesner J. Emil.

Bár ebben az írásunkban nem feladatunk e szép kiállítású, sok haszonnal forgatható könyv ismertetése, mégis annyit meg kell jegyeznünk, hogy tudomásunk szerint irodalomtörténetírásunk még nem aknáztta ki kellően az itt összegyűjtött vallomáscskat. Egy rendkívül művelt nemzedék arculata rajzolódik ki előttünk, akiknek a vallomása a XX. század eleji magyar kultúra forrásvidékére, gyökereire is fényt vet. Külön értéke és érdekessége a vallomásoknak, hogy azok *egy időben*, az első világháború befejezése előtt egy évvel vettek papírra; a háború árnya ráfekszik ezekre a vallomásokra. A kötet tudományos értékét, illetve jelentőségét egyébként minden kommentálásnál jobban és elhíhettebben aláhúzza a fenti névsor. A szerkesztő Közhalmi Béla szépen megírt, eleven sodrású kötetnyitó bevezetésének első részében a *Könyvtári Szemle* e kötetbe gyűjtött ankétjának anyagát elemzi és eközben találóan fogalmazza meg, hogy mit lehet várni egy ilyen ankétól: „finom oktatások átélt könyvkalandokról, saját magunk kárörvendezése afőlött, hogy íme, az általunk tisztelt

tudós és író urak is hogy megjárták, vigasztalások, hogy a könyvvel szemben való elfogulatlanságot is csak temérdek bukdácsolás árán lehet megszerezni és végül egy sereg finom egyéniség vallomását az olvasás értékéről és írói hatásokról és útbaigazításokat, forrásnyomokat irodalomtörténészek számára. — Az ilyen anekdóták, ha sikerül, egy mintakönyvtár, egy mintakatalógus váza bontakozik ki, . . .” (121.) — Tanulmányának második részében imponáló tájékozottsággal veszi számba azokat a külföldi és hazai könyveket és anekdotákat, amelyek a „legjobb könyvek” összeállítására vállalkoztak. S ha még azt is megemlíthjük, hogy a vallomásokat összegyűjtő kötetet „az olvasásról, — vallomások könyvekről, — önéletrajzok olvasmányok alapján,” valamint „kalauzok a könyvválogatáshoz (legjobb könyvek)”-témájú bibliográfia egészíti ki és a válaszokban említett olvasmányokhoz készített mutató zárja le — vitathatatlanul válik mindenki előtt, hogy ez a könyv egyszerre érték a bibliofil és az irodalomtörténész számára.

*

Kőhalmi Béla szerkesztő levelére Ady Endre az alábbi választ küldte :

„Nagyon korán kezdtem olvasni, nagyon sokat olvastam, sokáig nem válogattam az olvasmányok között s néhány év óta megint e nem gazdaságos módszerre tértem. Állandó olvasmányom voltaképpen nincs is más, mint a Biblia, de vissza-visszatérő olvasmányaim szépszámuak. Például *Jókai* regényeit, olyikat talán negyvenedikszere, olvasom, emlékezéssel, néha-néha és néhol-néhol az első olvasás nagy szenzációjával. Külön örömem megtalálni a még gondosabb *Mikszáth*nál is, egy-egy anekdótának, ötletnek, furcsaságnak ismétlődését, elváltozását. Tanulságos olvasmányok ezek annak, aki a mostani Magyarországot szeretné kicserélni egy kevésbé urival, káprázóval, de frissebb erejével, jebb. *Petőfi*-t igazán, gyakran most néhány év óta olvasom és szeretem, de *Arany* nagy bűnbánó megtérésem után se lett gyakran óhajtott olvasnivalómmá. *Shakespeare*-re petőfieszen áradozót nem írnek, de szintén kellett s ma is sokszor kell mesés világainak némelyikében el-elbarangolnom.

Különös, hogy ama „mélyebb hatást” reám az olvasmányoknak micsoda vegyes társasága tette hét éves koromtól máig. Hét éves koromban kaptam nem éppen jól választott ajándékképp *Kisfaludy* Sándor összes verseit; nekem ez a megnyílt menyország volt. (Most jut eszembe, hogy *Csokonai Vitéz* Mihályt majdnem legsűrűbben forgatom ma is könyveim közül s ő is nagyon fiatal koromban mámorosított meg.) *Sue*-regények s hasonlók után *Goethe* forgatott fel és a *Torquato Tasso*-t diákkoromban majdnem egészen lefordítottam. Ha jól emlékszem, *Byron*, *Baudelaire*, *Vajda* János és *Tolnai* Lajos voltak nagy, mély szenzációim. Ha még tovább sorolnám őket, még furcsább, vegyesebb s együtt komikusabb volna a névsor. De az olvasnivalóimban is vallom predestinációs hitemet : mit el kellett olvasnom, kezembe került, akár boltból, akár kölcsön, akár a vasúti kocsiiban találtam. Vagy legalább is ezzel vigasztalom magam, ha néha kétségeim vannak : vajjon okosan, gurmand-módra, jól válogattam össze s fogyasztottam-e el irodalmi fogásaimat?” (81—82. l.).

Az életében fontos szerepet játszó írókról és könyvekről tett vallomását Ady a következő — először itt publikált — levél kíséretében juttatta el Kőhalmi Bélához :

„Tisztelt barátom,

a kért s talán el is késett választ, holott pár sor az egész, csak most tudom küldeni. Sok hétig feküdtem s idegeim olyan hitványak, hogy néha egy rövid táviratot alig tudok megírni. Pár nap múlva Pesten leszek, lakásom (áthúzza : címe) : Veres Pálné ucca 4. Igaz becsüléssel üdvözöl jó híved

Ady Endre

A feladó posta keletbélyegzője :

Kolozsvár-Budapest. 1918. I. 23.

(A levél Kőhalmi Béla tulajdonában)

Adynak Kőhalmi szerkesztő levelére adott vallomásos választ azért tarthatjuk számon „elfelejtett” írásként, mivel sem Gulyás Pál *Ady Endre élete és munkái* című bio-bibliográfiai tanulmánya (Budapest, 1925.) illetve *Magyar írók élete és munkái* című írói életrajzsorozatának Ady címszava (I. Bp. 1939. 156—252. l.) nem tud róla, sem pedig Földessy Gyula nem vette fel a *Vallomások és tanulmányok* című gyűjteményes kötetbe, amely pedig a magyar és külföldi irodalommal foglalkozó Ady írásk mellett a költőnek az önvallomásos írásait is tartalmazza. Arról sem tudunk, hogy más Ady gyűjteményben kiadták volna.

Vallomásos írását Ady valószínűleg a levele postára adása előtti napokban írta. Az Ady-próza e kis remekét az teszi előttünk különösen becsesté, hogy kapcsolódva a megelőző önvallomásos írásaihoz — önéletrajza a *Nyugat* 1909. június 1-i Ady számában, önéletrajza az *Érdekes Újság Dekameronjában*, 1913-ban, Életrajzom, Nadas Sándorhoz, a *Pesti Futár* szerkesztőjéhez írott publicisztikus levele, 1913. XII. 25., Levél Kabos Edéhez, az *Érdekes*

Újság szerkesztőjéhez *Az Érdekes Újság*, 1913. szeptember 28. (mindezeket lásd : Vallomások és tanulmányok, 1944. 13—19. l.) — ebben nemcsak megismétli mindazt, amit az előző írásaiban élete ilyen vonatkozású élményeiről elmondott, hanem Kőhalmi Béla kérdéseire válaszolva gondolja végig az életét és újat is mond, (Mikszáth, Tolnai Lajos, Petőfi, Arany, Csokonai, Shakespeare, Byron, Baudelaire neveinek ebben az összefüggésben való említése.) Jókairól és Mikszáthról való vélekedését jól egészíti ki és egyben magyarázza is az előző években a *Nyugatban* megjelent néhány Ady írás : A föltámadt Jókai (Ny. 1916. május. 16.) „Most olvasni Jókait, minden könyvét kilencedszer, tizedszer ; ennél több és gyönyörűségesebb kuriózum kevés van. Most látjuk csak, hogy milyen naív a vátes s a naív költő mégis hányszor és sokszor lát jobban a komoly írástudóknál.” (Vallomások és tanulmányok. 1944. 216. l.) A Mikszáthról írottakat is csak mélyebben értjük, ha tudjuk hogy milyen motívum kutatásra gondolt Ady. Tömörkény halála alkalmából írott nekrológiában olvashatjuk a következő mondatot : „Mikszáthnak nem eredeti témája például a kasza-vásárló paraszt, de megcsinálta”. — Nos, ez állítása kapcsán vita támadt és Ady még kétszer tért vissza a témához : (Mikszáth kaszát vásárló parasztja. Ny. 1917. V. 16. — A Mikszáth parasztja. Ny. 1917. VIII. 16. l. : Vallomások és tanulmányok. 1944. 221., 224. l.) — Kőhalmi Béla kérdése adott válaszában első mondatát kiegészíti, s mintegy konkretizálja Ady Lajos testvéri visszaemlékezése azokra az évekre. (V. ö. *Ady Lajos* : Ady Endre. Bp. 1923. 23., 34—35. l.) — S mindezek — a részleteken és az újat mondáson túl jelentőssé teszi ezt a kis írást a vallomástétel időpontja : a lezajlott nagy irodalmi harcok után (Jókai, Mikszáth, de főleg : Petőfi és Arany körül) egy világegés több mint hároméves tapasztalatain megedződvé és okulva, bátran tesz hitet forradalmi eszménye mellett. E sorokat is „A halottak élén” „forradalmár költője írta”, „aki a mostani Magyarországot szeretné kicserélni egy kevésbé úrival, káprázóval, de frissebb erejével, jobbal” 81. l.). És hogy semmi kétség ne férjen hozzá, hogy mire gondol ; a következő mondat így folytatódik : „Petőfit igazán, gyakran most néhány év óta olvasom és szeretem . . .” (81. l.).

Végül csupán annyit : írásom ezzel az apparátussal nem születhetett volna meg Kőhalmi Béla professor baráti szívessége és a könyvre vonatkozó tájékoztatása nélkül. Köszönet érte.

SZABÓ GYÖRGNÉ

ADALÉK ADY ENDRE ÉS BALÁZS BÉLA KAPCSOLATÁHOZ, 1913-BÓL

Nemrégiben előkerült Ady: *A magunk szerelme* című verseskötetének¹ egy példánya melyet a szerző így dedikált : „Balázs Bélának, aki nekem olyan kedves, hogy verekedni tudnék haláláig érte. 1913. márc. 5. Ady E.” A közismerten meleghangú Ady-ajánlások közül is kiemelkedő vallomás újabb bizonyítékot szolgáltat a két költő barátságára.

Ady a nyomdából frissen kikerült kötetet nyilván azzal a szándékkal nyújtotta át, hogy a *Nyugatban* Balázs Béla írjon róla ; ezt látszik alátámasztani az a tény, hogy még a folyóirat első félévében megjelenik a recenzió Balázs Béla tollából.² A verseskötet dedikált példányában, a 13. lapon, *A megúnt csatazaj* című vers margóján ceruzairásos bejegyzést találunk. Ez az alapja a *Nyugatban* megjelent ismertetésnek. Balázs Béla gyorsan odavetett szavai a következők : „Túl a harcon. *Igazán túl*. Nem is mert győzött, hanem mert mindegy neki. Nem kétségbeesés. Új ifjúság új életöröm. Levált róla harc és kín mint a gyümölcs. Lám nem az okok okoznak és nem a célok húznak semmit. Ő termi a világot. Nem keveredett ő harcba. Benne keveredett a harc és kisugárzott és sok másoknak fejbe verő kemény valóság lett.” E mondatok közül nem egy szinte változtatás nélkül került nyomtatásra. A kötetben másutt sehol nem találunk bejegyzéseket.

Ady még ugyenebben az évben újabb tanújelét adta barátságának. Mintegy „válszul” ő írt kritikát Balázs Béla új könyvéről.³ Ebben így vall : „Olvashattam és szerethettem volna már évekkkel ezelőtt [könyvét] hozzám küldött kézírásban, de renaissance-ruhája akkor visszataszított. És bevallom : az íróval is furcsán voltam, akkor még egyszerűen „talentum gyanús”-nak hittem s nem bocsátottam meg olyan emberbéli bűneit sem, amelyeket magam-

¹ ADY ENDRE: *A magunk szerelme*. Versek. Bp. 1913, Nyugat. A szóban forgó példány egyébként D'Elia Ferenc (Budapest) tulajdona.

² BALÁZS BÉLA: *A magunk szerelme*. Nyugat, 1913. I. 836—838.

³ ADY ENDRE: Az utolsó nap. (Balázs Béla könyve.) Nyugat, 1913. II. 524.